

Višnja Bralić

Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb

9. 9. 2012.

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper***Prilog tumačenju svetačkih vizija na slikama Francesca Zanelle u Bujama***Ključne riječi: mletačko slikarstvo, 17. stoljeće, Padova, Francesco Zanella, Buje, crkva Marije od Milosrđa, sv. Rozalija Limska, sv. Gaetan iz Thiene**Keywords: Venetian painting, 17th century, Padua, Francesco Zanella, Buje, Church of St. Mary of Mercy, St. Rose of Lima, St. Cajetan of Thiene*

U tekstu se iznosi prijedlog novog ikonografskog tumačenja radova padovanskog slikara Francesca Zanelle iz crkve Marije od Milosrđa u Bujama. Unatoč tome što su obje slike potpisane i datirane u 1687. godinu, izostanak povijesnih podataka o naručitelju i okolnostima narudžbe ostavili su otvorenim pitanje njihova izvornog smještaja kao i preciznijeg tumačenja sadržaja. U prizorima vizija i ekstaza svetaca prepoznati su motivi iz životopisa sv. Ruže Limske koja iz Bogorodičinih ruku prima Dijete i sv. Gaetana iz Thiene kojeg Marija na smrtnoj postelji hrani svojim mlijekom kao »milosnom hranom«. Tipične vizualne poruke poslijetridentske ikonografije, obilježene božanskom ljubavlju i mističnim sjedinjenjem s Kristom, u kojima je istaknuta Marijina uloga zaštitnice i zagovornice, autorica je povezala s pastoralnim aktinostima novigradskih biskupa Giacoma Brutia (1671.–1679.) i njegova nasljednika Nicolò Gabriellia (1684.–1717.).

Duh katoličke obnove i širenje poslijetridentske ikonografije u sakralnoj umjetnosti sjevernojadranske Hrvatske potvrđuje se nizom slikarskih djela 17. stoljeća posvećenih temama Kristove žrtve i misterija euharistije, pobožnostima Blažene Djevice Marije, prikazima lokalnih ranokršćanskih mučenika i motivima iz hagiografija novih svetaca. Upravo su navedene teme bile nositelji novih likovnih i stilskih oblika u slikarstvu regije, bez obzira na to jesu li slike bile povjerene istaknutim venecijanskim majstorima ili skromnijim slikarima koji su prihvaćali nova ikonografska rješenja ponavljanjem prototipova i predložaka. Simbolizirajući pobjedu nad herezom i neprijateljima katoličanstva, Bogorodica je najčešće zazivana zagovornica i zaštitnica,¹ pa su i Marijini prikazi zadržali središnju ulogu u poticanju pobožnosti puka. Štovana je podjednako na područjima pod upravom Mletačke Republike i Habsburške Monarhije,

na oltarima katedrala i brojnih župnih i redovničkih crkava sjevernojadranske Hrvatske. Uz marijansko svetište na Trsatu, važno hodočasničko odredište tijekom 17. stoljeća postaje i crkva Marije od Milosrđa u Bujama. Pobožnost se razvila oko vrlo čašćenog prikaza (*immagine*) Bogorodice s Djetetom čija hagiografska pripovijest slijedi uobičajene obrasce marijanskih kultova. Lokalna predaja govori o mističnoj viziji i ispunjenju zavjeta »pobožnog građanina« Pavla Račice koji 1497. godine donosi kip Blažene Djevice Marije s Djetetom iz Venecije.² Giuseppe Urizio (1867.), pozivajući se na starije izvore, iscrpno prepričava »čudesna djela« potaknuta Bogorodičinih ukazanjem Pavlu Račici nakon povratka u Buje i njegovu odlučnost da podigne kapelu posvećenu Mariji Milosrdnici. »Sveti prikaz«, namijenjen isprva privatnoj pobožnosti, izložen je stoga javnom čašćenju u novom svetištu nad kojim je obitelj zadržala *jus-*

1. Francesco Zanella, *Mistična vizija sv. Ruže Limske*, sign. 1687., Buje, crkva Marije od Milosrđa (Fototeka HRZ-a, snimio: M. Braun) / Francesco Zanella, *The vision of St. Rose of Lima*, 1687, Buje, Church of St. Mary of Mercy (photo archive of Croatian Conservation Institute, photo: M. Braun)

2. Francesco Zanella, *Smrt sv. Gaetana iz Thiene*, 1687., Buje, crkva Marije od Milosrđa (Fototeka HRZ-a, snimio M. Braun) / Francesco Zanella, *Death of St. Cajetan of Thiene*, 1687, Buje, Church of St. Mary of Mercy (photo archive of Croatian Conservation Institute, photo: M. Braun)

patronat te je imao ključnu ulogu u »uspostavljanju i širenju pobožnosti Bogorodice među pukom«. ³ Crkva je temeljito obnovljena i proširena 1587. godine, a štovanje Marije od Milosrđa snažno su podupirali i novigradski biskupi. Obnova oltara i usklađivanje ikonografskih tema sa standardnim porukama poslijetridentske umjetnosti povezuju njihov pastoralni rad s novim zamahom katoličke obnove u venecijanskim crkvenim krugovima druge polovice 17. stoljeća obilježenim povratkom i djelovanjem isusovaca. ⁴

Spisi biskupa Giorgia Darminia (1655.–1670.) ⁵ svjedoče o navedenim ikonografskim prilagodabama na palama bočnih oltara Marijine crkve koje su nabavljene u radionici padovanskog slikara Giulia Cirellia (1633.–1709.). ⁶ Na Cirellievom platnu za bratovštinu sv. Kuzme i Damjana ikonografija svetaca zaštitnika dopunjena je prikazom adoracije Kristova rođenja. Želeći ikonografski »uravnotežiti« dva bočna oltara, biskup Darmini naručio je 1665. godine od istog slikara palu sa sv. Maksimom i Pelagijem, zaštitnicima novigradske biskupije u sličnoj sceni adoracije *Rođenja Blažene Djevice Marije*. ⁷ Cirellieve slike zamijenjene su u 18. stoljeću djelima Giambattiste Pittonia i Francesca Travia te njihova sudbina nije poznata. ⁸ U crkvi Majke od Milosrđa očuvala su se, međutim, dva reprezentativna platna Cirellieva padovanskog suvremenika Francesca Zanelle (1640./5.–c.1720.) s prizorima mističnih vizija svetaca. Slike istovjetnih dimenzija (280 x 200 cm) smještene su bočno uz glavni oltar. Na lijevoj strani prikazana je svetica u zanosu molitve koja iz Bogorodičinih ruku prima Dijete, a na desnoj se Marija ukazuje svecu na samrtnoj postelji i napaja ga svojim mlijekom kao »milosnom hranom« (sl. 1, 2).

Giuseppe Urizio u navedenoj povijesti svetišta Majke od Milosrđa Zanelline slike uopće ne spominje, a prvi ih je zabilježio tek Antonino Santangelo (1935.) na zidu prezbiterija, gdje se i danas nalaze. Zbog lošeg stanja i nečitljivosti potamnjele površine Santangelo ih je neodređeno opisao kao *Zavjetovanje Djeteta Djevici (Offerta alla Vergine)* i *Smrt sveca*, pripisujući ih venetskom slikaru *seicenta* »kasnim odjecima Tintoretta«. ⁹ Nakon restauratorskih radova, kada su ispod sloja potamnjelog i neprozirnog laka otkriveni potpisi autora »Francesca Zanelle Padovanca« i godina 1687., ¹⁰ slike je više puta objavila Nina Kudiš Burić, tumačeći ih u kontekstu mletačkog slikarstva 17. stoljeća i opusa majstora kojem talijanska likovna kritika nije posvetila posebnu pažnju. ¹¹

Oskudni podaci o slikarskoj aktivnosti Francesca Zanelle ¹² u nesrazmjeru su, međutim, s velikim brojem slika u crkvama i privatnim zbirkama o kojima pišu vodiči kroz umjetničku baštinu Padove. Giovanni Battista Rossetti (1765.) nabroja desetke oltarnih pala i slika sakralne tematike u gradu i okolici, ¹³ a Nadal Melchiori se u prvoj polovici 18. stoljeća divi Zanellinoj produkciji malih formata – »storie e chiribizzi« – uspoređujući ih s radovima Giulia Carpionia. ¹⁴ Nazivajući ga »Giordanom škole«, Lu-

igi Lanzi (1809.) aludira upravo na Zanellin »fà presto«, zahvaljujući kojem je stekao veliko poštovanje naručitelja i izvan Padove.¹⁵ Novija likovna kritika važnu ulogu u formiranju slikara pridaje slikarskom naslijeđu Luce Ferraria i emilijanskoj slikarskoj kulturi.¹⁶ Likovni motivi koji se osamdesetih godina 17. stoljeća očituju u Zanellinim radovima tumačeni su pak utjecajima sugestivnog izraza Luce Giordana u kojem se južnotalijanski barok prožima s »neoveroneseovskim koloritom« venecijanskih *chiarista*.¹⁷ U pokrenutim kompozicijama svetačkih ekstaza i dinamičnom slikarskom rukopisu Zanellinih radova iz Buja naslućuju se odjeci Giordanovih oltarnih slika iz padovanske crkve Santa Giustina s prikazima *Smrti sv. Skolastike* (1676.-1684.) i *Mučeništva sv. Placida* (oko 1684.) (sl. 3). Rasporedom likova u prizoru smrti sveca iz Buja Zanella se inspirirao impostacijom umiruće benediktinske svete i njezine pratnje s navedene Giordanove slike u crkvi sv. Justine.¹⁸ Pitanje jesu li poticaji za promjene, osobito u koloritu Zanellina slikarstva, stizali isključivo iz Giordanova »mletačkog« opusa, ili se padovanski slikar inspirirao i radovima onodobnih venecijanskih radionica, ne utječe, međutim, na ocjenu da slike iz Buja pripadaju njegovim najinventivnijim i slikarski najboljim djelima. Usporedbe s reprezentativnim platnima velikih dimenzija, poput, primjerice, *Poklonstva kraljeva* iz katedrale u Padovi ili *Poklonstva pastira* iz župne crkve u Piove di Sacco, samo potvrđuju visoko mjesto bujskih pandana u Zanellinu opusu.¹⁹

Potpuni izostanak arhivskih podataka o podrijetlu Zanellinih slika u Bujama usmjerio je daljnja istraživanja prema preciznijem tumačenju složenih teoloških sadržaja koji su (p)ostali jedini ključ za razumijevanje motivacije naručitelja i putokaz u rekonstrukciji izvorne namjene ovih ambicioznih ostvarenja.

Povezujući sliku koju Santangelo naziva *Zavjetovanje Djeteta Djevici* sa središnjim blagdanom crkve Marije od Milosrđa, Nina Kudiš Burić u prikazanom prizoru prepoznaje motiv Rođenja Bogorodice: »U prilog ovakve ikonografske identifikacije govore aureola oko djetetove glave te njezin izostanak oko glava žena, prisustvo mnoštva anđela osvjetljenih božanskom svjetlošću od kojih jedan iznad glave male Marije uzdiže vijenac crvenih i bijelih ruža (...).«²⁰ Vijencem ruža anđeli, međutim, krune lijepu, mladu ženu koja u naručju drži Dijete klečeći pred oltarom nad kojim joj se ukazuje Bogorodica te prikaz odgovara ikonografiji jedne od mističnih vizija sv. Ruže Limske. »Prva svetica Novog Svijeta«, znamenita po vjerskom zanosu i strogoj pokori, rođena je kao Isabella 1586. godine u Limi. Po legendi zbog iznimne ljepote još je u kolijevci prozvana Ružom (Rosa) pa cvjetovi, vijenci ili bukete ruža postaju njezin uobičajeni atribut. Životopisi iscrpno opisuju odricanja, tjelesne patnje i predanost mlade djevojke molitvi tijekom kojih doživljava brojne vizije mističnog

sjedinenja s Kristom.²¹ U pripovijestima iz mladenaštva Isus joj se ukazuje dok veze ili radi u vrtu, a mistične zaručke sv. Ruže i Djeteta koje joj pruža Bogorodica nadahnute su hagiografijom sv. Katarine Sijenske, ilustrirajući istodobno njezinu privrženost Blaženoj Djevici Mariji.²² Nakon pristupanja trećem redu sv. Dominika, Ruža se u potpunosti posvećuje asketskom životu i slijedeći primjer Katarine Sijenske proživljava Kristove muke. Beatificirana je 1668. godine, a uz veliku svečanost kanonizirao ju je papa Klement X. 1671. godine zajedno s isusovcem Francescom Borgiom, dominikancem Luigiem Bertrandom, teatincem Gaetanom iz Thiene i Filippom Benizziem iz reda servita. Njezino je posvećenje imalo izniman odjek u cijelom katoličkom svijetu, a ikonografski prikazi postali su žarišne točke poslijetridentske pobožnosti.

Uz sv. Katarinu Sijensku i sv. Agnezu iz Montepulci-ana, Rozalija je jedna od triju svetih dominikanki koje su imale privilegiju u naručju držati Isusa, no jedina kojoj ikonografija kao standardni atribut prepoznaje Dijete u

3. Luca Giordano, *Smrt sv. Skolastike*, 1676.-1684., Padova, crkva sv. Justine / Luca Giordano, *Death of St. Scholastica*, 1676-1684, Padova, Church of St. Justina

4. Carlo Cignani, *Mistična vizija sv. Ruže Limske*, 1685.–1699., Forli, Pinacoteca Civica Carlo Cignani, *The vision of St. Rose of Lima*, 1685–1699, Forli, Pinacoteca Civica

5. Bartolomé E. Murillo, *Mistična vizija Sv. Ruže Limske*, Madrid, Museo Lázaro Galdiano / Bartolomé E. Murillo, *The vision of St. Rose of Lima*, Madrid, Museo Lázaro Galdiano

naručju.²³ Ponekad joj Dijete nudi Bogorodica ili je ono samo u njezinu naručju, kao na slikama Carla Cignania i Bartolomea E. Murilla (sl. 4, 5). Taj se ikonografski prototip oblikovao po prikazu svetice na celebrativnom platnu Lazara Baldia (1624.–1703.) koje je bilo izloženo na svečanosti beatifikacije u bazilici sv. Petra 1668. godine²⁴ i po grafikama objavljenim u čast njezine kanonizacije 12. travnja 1671. godine. Poznati su bakrorezi po crtežu Cira Ferria i grafike flamanskog bakroreca Fredericka Bouttatsa Le Jeuna (Antwerpen, 1620.–1676.) na kojoj je svetica s Djetetom prikazana s buketom ruža.²⁵ Ikonografska varijanta prototipa s Bogorodicom koja svetoj dominikanki pruža Dijete pojavljuje se pak na medaljama Klementa X., također izdanim prigodom kanonizacije.²⁶ Celebrativno platno Lazzara Baldia preneseno je nakon beatifikacije iz bazilike sv. Petra u dominikansku crkvu Santa Maria sopra Minerva i postavljeno na glavni oltar preuređene kapele Colonna posvećene sv. Ruži Limskoj neposredno poslije vatikanske svečanosti

1671. godine²⁷ (sl. 6). Slično ikonografsko rješenje ponovio je Baldi na platnu za dominikansku crkvu Santa Sabina u Rimu, a potpisuje i predložak za naslovnicu znamenitog životopisa peruanske svetice *Vita mirabilis & mors pretiosa venerabilis sorosis Rosæ de S(ancta) Maria limensis* dominikanca Leonarda Hansena iz 1664. godine.

Prizori iz života sv. Ruže na zidovima i svodu kapele Colonna u Rimu potaknuli su dekoraciju niza svetišta iznimno čašćene svetice čijim su slikama (*immagini*) u skladu s poslijetridentskom praksom pripisivana mnogobrojna čuda.²⁸ Četiri slike Francesca Zanelle ukrašavale su, primjerice, zidove kapele posvećene sv. Ruži Limskoj u dominikanskoj crkvi Sant'Agostino u Padovi. Spominju ih svi vodiči i umjetnički inventari grada, napominjući da je »platno lijevo od oltara« bilo potpisano i datirano u 1687. godinu.²⁹ Padovansku crkvu srušile su, međutim, austrijske vlasti 1819. godine,³⁰ a od Zanellinih radova, koji su donedavno smatrani izgubljenima, prepoznata je jedino

slika *Rođenje sv. Ruže Limske* u bazilici dominikanskog samostana Santissimi Giovanni e Paolo u Veneciji³¹ (sl. 7). Unatoč tome što je slika iz srušene kapele u Padovi datirana istom godinom kao i Zanelline slike u Bujama i što pokazuje niz podudarnosti u likovnom izrazu i tipologiji likova, podrijetlo *Mistične vizije sv. Ruže Limske* nije bilo moguće povezati s ciklusom iz kapele u Padovi.

Mistična iskustva i ekstaze »prve svete Novog Svijeta«, obogaćene nizom legendi, opisane su u više posthumnih *Vita*.³² Svetica je uzor duhovnog života u poslijetridentskoj crkvi i njezini životopisi postaju popularno štivo i u pučkoj pobožnosti. Posebno su bile omiljene slikovne pripovijesti poput serije grafika flamanskog bakroreca Otta van Vee-na (c. 1556.–1629.) s trideset i šest prizora iz života svete dominikanke koje prate kratki hagiografski opisi.³³ Bujska slika može se povezati s jednom od pripovijesti iz Ružina mladenaštva u roditeljskoj kući kada joj se tijekom ručnog rada i predane molitve ukazuje Dijete, a ilustrirana je i Van Veenovom grafikom.³⁴ Košara s priborom za vez odložena je kao atribut svete u prizoru na grafici kao i uz tronožac prikazan u prednjem planu Zanelline slike.

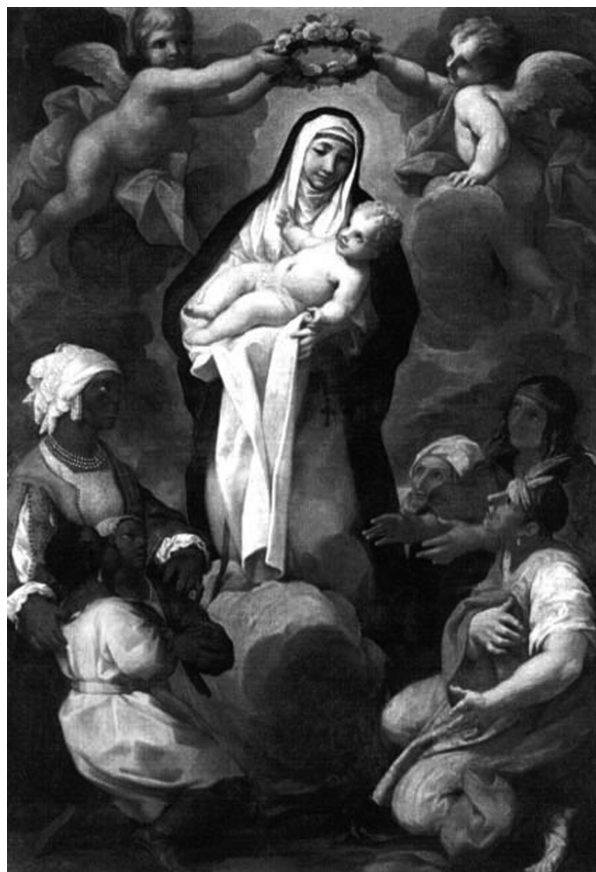
Vizija sv. Ruže Limske iz Buja u potpunosti odgovara motivima i imaginaciji poslijetridentskog slikarstva usredotočenog na ulogu Krista i njegove majke u očitovanju duhovne milosti. U hagiografiji peruanske svete Marija se često javlja u ulozi posrednice i zaštitnice, a posebna povezanost svete dominikanke s Bogorodicom iskazana je i imenom »Ruže od Svete Marije« (*Rosa di Santa Maria*) koje se pojavljuje već u naslovu Hansenova životopisa iz 1664. godine. Prizor u kojem se Bogorodica s oltara obraća Ruži novim imenom prikazan je i na jednom od listova iz ilustrirane hagiografije Otta van Vee-na (5). Mistično sjedinjenje svete pokornice s Isusom u »božanskoj ljubavi« na bujskoj slici istaknuto je uznesenjem Rozalijine »čiste duše« okružene blještavom svjetlošću nebeske pozadine.³⁵

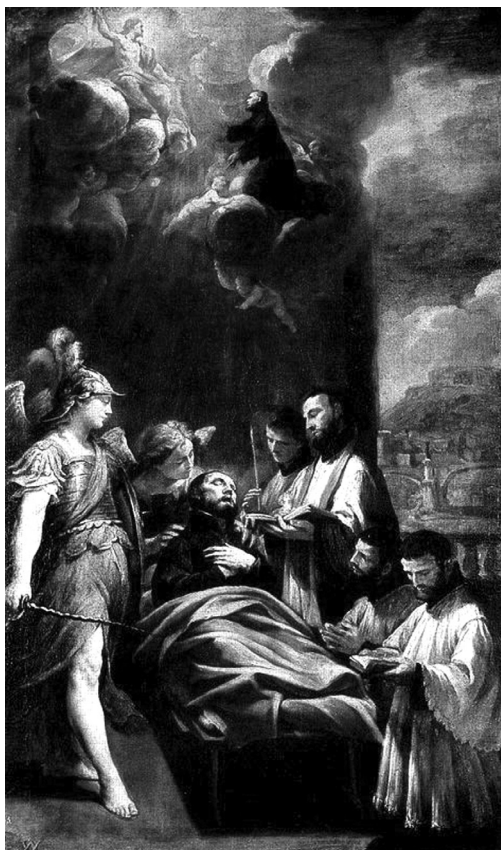
Ikonografski sadržaj druge Zanelline slike iz Buja koju Santangelo naziva *Smrt sveca*, a Nina Kudiš Burić povezuje s čudom laktacije i prizorom smrti sv. Ignacija Loyolskog, pokazao se još složenijim u traganju za pouzdanim osloncem u hagiografijama svetaca. Neposredna veza pronađena je u pripovijestima iz života sv. Gaetana iz Thiene, velikog crkvenog reformatora i osnivača teatinaca. Poput sv. Ruže iz Lime, sv. Gaetan je uzor asketskog života i predanosti božanskoj ljubavi te njezin duhovni pandan, kanoniziran istog dana kada i peruanska svetica.³⁶ Svečev život obilježen je odricanjem, beskompromisnim žrtvama i mističnim vizijama u gorljivoj pobožnosti spram Bogorodice i poistovjećivanju s Kristovim mukama. Najčešće se prikazuje pred Bogorodicom koja mu pruža Dijete ili je ono u Gaetanovu naručju. Ikonografski prototip zasniva se na svjedočanstvu o mističnom iskustvu sveca iz pisma augustinskoj redovnici Lauri Mignani: tijekom mise na Božić, pred oltarom Rođenja Kristova u crkvi Santa Maria

6. Lazzaro Baldi, *Sv. Ruža Limska*, 1668., Rim, Santa Maria sopra Minerva (foto: V. Bralić) / Lazzaro Baldi, *St. Rose of Lima*, 1668, Rome, Santa Maria sopra Minerva (photo: V. Bralić)

7. Francesco Zanella, *Rođenje sv. Rozalije iz Lime*, 1687., Venecija, crkva Santissimi Giovanni e Paolo (foto: V. Bralić) / Francesco Zanella, *Birth of St. Rose of Lima*, 1687, Venice, Santissimi Giovanni e Paolo (photo: V. Bralić)

8. Andrea Vaccaro, *Smrt sv. Gaetana iz Thiene*, 1660.-1661., *modelletto* za fresku u crkvi San Paolo Maggiore u Napulju; Madrid, Muzej Prado / Andrea Vaccaro, *Death of St. Cajetan of Thiene*, 1660-1661, *modelletto* for the fresco painting in the church San Paolo Maggiore in Naples; Madrid, Prado Museum

9. Juan Tinoco, *Smrt sv. Gaetana iz Thiene*, 1685., Ciudad de México, Muzej Franz Mayer / Juan Tinoco, *The Nursing of St. Cajetan of Thiene*, 1685, Ciudad de México, Franz Mayer Museum

Maggiore u Rimu, sv. Gaetanu se ukazala Blažena Djevica pružajući mu, baš kao i Rozaliji, Dijete kao izraz božanske milosti.³⁷

Na bujskoj slici prikazan je, međutim, u likovnoj umjetnosti relativno rijedak motiv smrti sv. Gaetana iz Thiene. Prema opisima iz *Vita* ukazuje mu se Bogorodica u pratnji anđela olakšavajući mu posljednje trenutke i »pozivajući ga u božansko kraljevstvo Sina«. ³⁸ Uz svečevu postelju mogu biti prikazani samo anđeli kao na zidnoj slici iz ciklusa Andree Vaccara (1604.-1670.) u crkvi San Paolo Maggiore u Napulju ³⁹ ili im je pridružena Bogorodica kao na pali meksičkog slikara Juana Tinoca iz katedrale u Puebli koja se datira u 1685. godinu ⁴⁰ (sl. 8, 9). Marija hrani umirućeg sveca svojim mlijekom kao »milosnom hranom« te Gaetan, poput sv. Bernarda ili Dominika, činom laktacije postaje Marijin duhovni sin i Kristov »brat po mlijeku«, nagrađen posebnom Bogorodičinom milošću poslije najtežih pokora i odricanja.

Istaknuta uloga Bogorodice u hagiografiji sv. Ruže iz Lime i sv. Gaetana iz Thiene ikonografski povezuje obje

Zanelline slike s crkvom Marije od Milosrđa u Bujama, potvrđujući mogućnost da su slike kao pandani bile izvorno naručene za to marijansko svetište. ⁴¹ U oblikovanju tema složenih teoloških značenja nadahnutih pripovijestima iz popularnih *Vita* prepoznaje se sudjelovanje novigradskih biskupa koji tijekom 17. stoljeća zbog loših životnih uvjeta i zapuštenosti Novigrada većinom stoluju u Bujama te su aktivno uključeni u vjerski život grada. Na poticanje pobožnosti prema sv. Ruži Limskoj i sv. Gaetanu iz Thiene izravno upućuje opis pastoralnih aktivnosti biskupa Giacomina Brutia (Kopar, 1627.-Novigrad, 1679.), koji je nakon preuzimanja novigradske katedre 1671. godine »narodu cijele Biskupije« podijelio velik broj već spomenutih posvećenih medalja s papinskim indulgencijama, izdanih prigodom kanonizacije svetaca. ⁴² Slike Francesca Zanella naručene su za Marijino svetište u vrijeme njegovog nasljednika biskupa Nicolò Gabriellia (1684.-1717.), ⁴³ a kontinuitet čašćenja sv. Ruže Limske i sv. Gaetana iz Thiene nalazi potvrdu i na oltarima 18. stoljeća u župnoj crkvi sv. Servula. Na slici glavnog oltara koju je crkvi darovao novigradski

biskup Gaspar Negri (1732.–1742.) prikazan je svetac iz Thiene uz Bogorodicu i glavne predstavnike mletačkog državnog kulta: sv. Petra Orseola i sv. Lovru Giustiniana. Na bočnom oltaru Bogorodice od Ružarija, podignutom zaslugom bujskog kanonika Barba Barbia, uobičajeni prikaz sv. Katarine Sijenske zamijenila je sv. Ruža Limska na slici Francesca Travia iz 1783. godine.⁴⁴

Uključenost novigradskih biskupa u oblikovanje ikonografije Zanellinih slika izdvaja narudžbu slika za crkvu Majke od Milosrđa iz okvira uobičajene prakse utilitarno raspoloženih istarskih naručitelja koji nabavljaju umjetnine vođeni lokalnim vjerskim običajima i gotovo isključivo za oltare nad kojima su ostvarili pravo *juspatronata*. Poticanje kultova novih svetaca Rimokatoličke crkve kojima se promiču vrijednosti i teme poslijetridentske Crkve svjedoče o odlučnijem izražavanju protureformacijskih stavova i učvršćivanju položaja obnovljene Crkve u istarskim biskupijama pod mletačkom upravom u drugoj polovici 17. stoljeća. Mistične vizije sv. Ruže Limske i sv. Gaetana iz Thiene u Bujama u kojima Bogorodica ima središnju ulogu zagovornice nositelji su složenih teoloških značenja no istovremeno podsjećaju na lokalnu predaju i pobožna pučanina Pavla Račicu kojem se u »noćnoj viziji« ukazuje Bogorodica odabirući mjesto budućeg svetišta za »čudotvorni prikaz« *Mater Misericordiae*. Izražajna patetika vjerskog zanosa svetaca ostvarena je tipično baroknom imaginacijom, a oblikovanje živim, sugestivnim koloritom i energičnim slikarskim rukopisom Francesca Zanelle idu ukorak sa suvremenim slikarskim strujanjima u mletačkom slikarstvu.

BILJEŠKE

1 ÉMIL MÂLE, *L'art religieux du XVIIe siècle. Italie, France, Espagne, Flandre*, Paris–Milano, 1984. (1951.), 45–53. U mletačkoj tradiciji Bogorodica se kao nebeska zaštitnica eksplicitno poistovjećivala s Prejasnom Republikom te su Marijini blagdani često bili stoljeni s državnim proslavama.; STAALE SINDING-LARSEN, *Christ in the Council Hall. Studies in the Religious Iconography of the Venetian Republic*, Roma, 1974., 143; GIOVANNI MUSOLINO, ANTONIO NIERO, SILVIO TRAMONTIN, *Santi e beati veneziani. Quaranta profili*, Venezia, 1963.; ZORAIDA DEMORI-STANIČIĆ, »Uvod u postridentsku zavjetnu sliku u Dalmaciji uz prijedlog za Sante Perandu«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (Prijateljstvo zbornik, II)*, 32, Split (1992.), 165–207; IVANA PRIJATELJ-PAVIČIĆ, *Kroz Marijin ružičnjak. Zapadna marijanska ikonografija u dalmatinskom slikarstvu od 14. do 18. stoljeća*, Split, 1998., 15–26; SANJA CVETNIĆ, *Ikonografija nakon Tridentskog sabora i hrvatska likovna baština*, Zagreb, 2007., 71–81, 188–196.

2 Radi se o djelu Paola Campse i Giovannia di Malinesa, koje je sredinom 17. stoljeća zabilježio novigradski biskup Giacomo Filippo Tommasini opisujući »sveti prikaz« kao »rezbarenu i pozlaćenu palu Paola Camse de Boboti i Giovannija, njegova šogora«, navodeći i dataciju: 21. lipanj 1497. godine. IVAN MATEJČIĆ, »Contributi per il catalogo delle sculture del Rinascimento in Istria e nel Quarnero«, *Arte Veneta*, 47 (1995.), 15–17; GIORGIO FOSSALUZZA, »L'immagine della 'Mater Misericordia' di Buie e la fortuna degli intagliatori veneziani Paolo Campsa e Giovanni di Malines in Istria«, *Acta Bullearum I. Povijesno-umjetnički prilozi obilježavanju petstote obljetnice Crkve Majke Milosrđa u Bujama*, Zbornik međunarodnog znanstvenog skupa (Buje–Buie, 26.–28. rujna 1997.), Buje, 1999., 57–58.

3 »Degnata si però la benedetta Vergine di manifestarsi al suo divoto per mezzo d'una visione notturna, come dice uno scritto tradizionale, gli fe' intendere l'oggetto che le sarebbe riuscito di aggridimento, ed era quello, siccome vedremo, di promuovere, stabilire e dilatare nel popolo il culto e la divozione della Madre divina esponendo alla pubblica venerazione la sua santa immagine. Il Raziza fe'allora un voto che volle bentosto adempiuto. (...) Paolo inalza tosto un capitello, e dentro una nicchia colloca intanto provvisoriamente la sacra immagine. Quindi senza per tempo frammezzo s'insinua personalmente all'Ordinariato vescovile di Cittanova (...) chiedendo la concessione di fondare, costruire e dotare di proprii beni una Cappella a Maria. Applaudita da quell'ecclesiastica autorità la pia e generosa intenzione del Raziza, vi aderi in buon grado, concedendogli, poco stante, la facoltà di edificare questa chiesa o Capella in onore della Beata Vergine sotto il mentovato titolo di Madre della Misericordia come si vede dal seguente Rescritto, rilasciatogli in data del 2 Agosto 1498.« GIUSEPPE URIZIO, *Relazione storica della chiesa della B. V. Miracolosa di Buie in Istria*, Trieste, 1867., 10–14.

4 Godine 1656. Venecija dopušta povratak isusovcima koji su razdoblje krize i nesigurnosti nakon poraza *Serenissime* u Kandijском ratu (1645.–1669.) iskoristili da Republiku usmjere prema odlučnijem izražavanju protureformacijskih stavova i tema te učvršćivanju položaja obnovljene Crkve. BERNARD AIKEMA, »Il secolo dei contrasti: le tenebre«, *La Pittura nel Veneto. Il Seicento*, II, (ur.) Mauro Lucco, Milano, 2001., 543–572.

5 Giorgio Darmini rođen je u Tinosu na Kreti i pripada malobrojnim istarskim biskupima koji potječu iz *Stato da Mar*. U biskupskoj je katedri u Caorleu od 1648. do 1655. godine kada preuzima novigradsku biskupiju. ANDREA DAVIA, »Le figure dei vescovi nell'Istria del Cinquecento e Seicento«, *Histria terra*, 2 (1997.), 22.

6 Za slikara Giulia Cirellia vidi: PIER LUIGI FANTELLI, ad vocem »Cirello Giulio«, *La Pittura nel Veneto. Il Seicento*, II, (ur.) Mauro Lucco, Milano, 2001., 812–813.

7 »(...) dalla Congregazione de' Santi martiri Cosma e Damiano era stata esposta in questa chiesa una pala di mano di Gulio Ciretti (sic!) pittore padovano (...) e [vescovo] desideroso di mettere in armonia i due altari laterali, fece fare nel 1665 dallo stesso pittore una pala consimile (...).« GIUSEPPE URIZIO (bilj. 3), 47–48.

8 Platno Giulia Cirellia s prikazom sv. Kuzme i Damjana u adoraciji Kristova rođenja zamijenila je slika Francesca Travia iz 1786. godine na

- kojoj je uz svece mučenike i zaštitnike bratovštine prikazan franjevački mistik i reformator sv. Petar iz Alcantare. Pala *Rođenja Blažene Djevice Marije* sa zaštitnicima novigradski biskupije sv. Maksimom, biskupom i Pelagijem, đakonom, zamijenjena je početkom četrdesetih godina 18. stoljeća platnom Giambattiste Pittonia na kojem sv. Anu u slavi prati sv. Maksim, novigradski mučenik i biskup. Đakon i biskup bez atributa na desnoj strani Pittonieve kompozicije još uvijek nisu dobili posve uvjerljivo ikonografsko tumačenje. Enrico Lucchese u njima prepoznaje svete mučenike Hermagoru i Fortunata, zaštitnike Aquileje i Akvilejskog patrijarhata. VIŠNJA BRALIĆ, NINA KUDIŠ BURIĆ, *Slikarska baština Istre*, 2006., 125–127, kat. 24 (Višnja Bralić); ENRICO LUCCHESI, »Er-magora e Fortunato nella pala di Giambattista Pittoni a Buje d'Istria«, *Arte in Friuli Arte a Trieste*, 26 za 2007. (2008.), 271–276.
- 9 ANTONINO SANTANGELO, *Inventario degli oggetti d'arte d'Italia, V. Provincia di Pola*, Roma, 1935., 20–22. Antonio Alisi sliku *Zavjetovanje Djeteta Djevice* pripisuje padovanskom slikaru Giulio Cirettiu (sic!), poistovjetivši je s *Rođenjem Blažene Djevice Marije* koju opisuje Giuseppe Urizio., ANTONIO ALISI, *Istria. Città minori*, (1937.), (ur.) Maria Walcher, Trieste, 1997., 29. Radmila Matejčić prikaz smrti sveca tumači kao *Smrt sv. Franje Ksaverskog*. ANĐELA HORVAT, RADMILA MATEJČIĆ, KRUNO PRIJATELJ, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982., 551.
- 10 Obje slike restaurirane su u Zavodu za restauriranje umjetnina u Zagrebu od 1982. do 1985. godine (inv. br. 9824 i 9825), restauratori Tito Dorčić, Zlatko Bielen i Emina Kranjčec. Iz dokumentacije o radovima može se zaključiti da su tijekom prethodne obnove koju je izveo Luigi Castro 1866. godine u Trstu bili odrezani rubovi platna te da je izvorna oslikana površina sužena i skraćena.
- 11 NINA KUDIŠ, »Two Paintings by Francesco Zanella in Buje, Istria«, *Bollettino del Museo Civico di Padova*, LXXXII (1993.), 255–264, s pregledom starije bibliografije; NINA KUDIŠ, »Slike iz 17. stoljeća u bujskoj Crkvi Blažene Djevice Marije od Milosrđa«, *Acta Bulleaurum I, Povijesno-umjetnički prilozi obilježavanju petstote obljetnice Crkve Majke Milosrđa u Bujama*, Zbornik međunarodnog znanstvenog skupa (Buje–Buie, 26.–28. rujna 1997.), Buje, 1999., 93–106; VIŠNJA BRALIĆ, NINA KUDIŠ BURIĆ (bilj. 8), 139–142, kat. 37–38 (Nina Kudiš Burić); NINA KUDIŠ BURIĆ, »Un dipinto di Francesco Zanella nel Palazzo Arcivescovile di Zara«, *Zbornik za umetnosno zgodovino*, XLVI, 2010., 245–250.
- 12 U dokumentima je zabilježena djelatnost slikara u Padovi između 1666. i 1716. godine. Za Zanellinu biografiju i rezultate novijih istraživanja vidi PIER LUIGI FANTELLI, »Pittura padovana tra '600 e '700: Francesco Zanella«, *Padova e il suo territorio*, II/5, 1987., 18–21; PIER LUIGI FANTELLI, ad vocem »Zanella Francesco«, *La Pittura nel Veneto. Il Seicento*, II, (ur.) Mauro Lucco, Milano, 2001., 890.
- 13 GIOVAMBATTISTA ROSSETTI, *Descrizione delle pitture, sculture ed architetture di Padova*, Padova, 1765., 3, 10, 93, 94, 96, 97, 109, 121, 182, 249, 321, 327, 342. Giovanantonio Moschini ističe da je Zanella radio i za naručitelje izvan Padove i njezina teritorija. GIANNANTONIO MOSCHINI, *Della origine e delle vicende della pittura in Padova*, Padova, 1826., 104.
- 14 NADAL MELCHIORI, *Notizie di pittori e altri scritti*, Venezia–Roma, 1964., 109.; *Da Padovanino a Tiepolo. Dipinti dei Musei Civici di Padova del Seicento e Settecento*, (ur.) Davide Banzato, Adriano Mariuz i Giuseppe Pavanello, Milano–Padova, 1997., 227.
- 15 »È quasi il Giordano della scuola (...)«. LUIGI LANZI, *Storia pittorica dell'Italia dal Risorgimento delle Belle Arti fin presso alla fine del XVIII secolo*, treće izmijenjeno i upotpunjeno izdanje, sv. III, Bassano, 1809., 231.
- 16 PIER LUIGI FANTELLI, Padova 1650–1700, u: *La Pittura nel Veneto. Il Seicento*, I, (ur.) Mauro Lucco, Milano, 2000., 156.
- 17 RODOLFO PALLUCCHINI, *La pittura veneziana del Seicento*, sv. I, Milano, 1981. 342.; PIER LUIGI FANTELLI (bilj. 12, 1987.), 20; PIER LUIGI FANTELLI (bilj. 16), 173.
- 18 **Upravo su te kompozicijske sličnosti potaknule Ninu Kudiš na zaključak da druga polovica osamdesetih godina 17. stoljeća predstavlja »naj-giordaneskniji trenutak u poznatu opusu padovanskog slikara«**, NINA KUDIŠ (bilj. 11, 1999.), 98.
- 19 PIER LUIGI FANTELLI (bilj. 12, 1987.), 18–21, il. 5; PIER LUIGI FANTELLI (bilj. 16), 172–173, 179, il. 212.
- 20 VIŠNJA BRALIĆ, NINA KUDIŠ BURIĆ (bilj. 8), 140 (Nina Kudiš Burić); NINA KUDIŠ (bilj. 11, 1993.), 259–260; NINA KUDIŠ BURIĆ (bilj. 11, 2010.), 249.
- 21 NICCOLÒ DEL RE, ad vocem »Rosa, da Lima, vergine, santa«, I. La vita, *Bibliotheca Sanctorum*, XI, Roma, 1968., 396–400.
- 22 FRANK GRAZIANO, *Wounds of Love: The Mystical Marriage of Saint Rose of Lima*, New York, 2004., 44.
- 23 ADRIANA CARTOTTI ODASSO, ad vocem »Rosa, da Lima, vergine, santa«, II. *Iconografia e culto*, *Bibliotheca Sanctorum*, XI, Roma, 1968., 400–413.
- 24 Za detaljni opis scenografije i likovnih prikaza iz života sv. Rozalije Limske na svečanosti beatifikacije vidi *Disegni di Lazzaro Baldi nelle collezioni del Gabinetto Nazionale delle Stampe*, (ur.) A. Pampalone, katalog izložbe, Roma, 1979., 28–30 (Antonella Pampalone).
- 25 ÉMIL MÂLE (bilj. 1), 1984., 105, bilj. 291; CARTOTTI ODASSO (bilj. 23), 404. MAURIZIO FAGIOLO DELL'ARCO, *Pietro da Cortona e i 'cortoneschi'*. Gimignani, Romanelli, Baldi, il Borgognone, Ferri, Milano, 2001., 127–128, 132.
- 26 CARTOTTI ODASSO (bilj. 23), 403.
- 27 Dominikanac Antonio Gonzales, biskup Caracasa, najzaslužniji je za kanonizaciju »prve svetece Novog Svijeta«. Iz temelja je obnovio kapelu i predao je u *juspatronat* obitelji Colonna. *Disegni di Lazzaro Baldi* (bilj. 24), 30–31 (Antonella Pampalone).
- 28 Za ciklus Baldievih slika (*Krunjenje sv. Ruže Limske, Krist se ukazuje sv. Ruži Limske i Bogorodica se ukazuje sv. Ruži Limske dok moli krunicu*) u crkvi Santa Maria sopra Minerva vidi *Disegni di Lazzaro Baldi* (bilj. 24), 30–31, il. 21–24 (Antonella Pampalone).
- 29 »Li quattro quadri appesi ai lati di questa Cappella ne'quali stanno espressi fatti della vita di S. Rosa sono di Francesco Zanella, ed in quella a sinistra presso l'altare sta scritto *Franciscus Zanella F. 1687.*«, PIETRO BRANDOLESE, *Pitture di Padova*, Padova, 1795., 157; GIOVAMBATTISTA ROSSETTI (bilj. 13), 3; NAPOLEONE PIETRUCCHI, *Biografia degli artisti padovani*, Padova, 1858., 289.
- 30 Za sudbinu crkve Sant'Agostino i njezina inventara vidi GIUSEPPE TOFFANIN, *Cento chiese padovane scomparse*, Padova, 1988., 25–28.
- 31 SANDRO SPONZA, »Gian Sisto de Laudis ed un dipinto di Francesco Zanella«, *Per una monografia sulla Basilica dei Santi Giovanni e Paolo*, Venezia, 1996., 146. Sponza citira i Moschiniev vodič po Padovi iz 1819. godine u kojem autor spominje *Rođenje sv. Ruže Limske* i *Smrt sv. Ruže Limske* Francesca Zanella u školi sv. Vinka, navodeći da potječu iz crkve Sant'Agostino.
- 32 LEONARDO HANSEN, *Vita mirabilis & mors pretiosa venerabilis sororis Rosae de S(ancta) Maria limensis*, Roma, 1664.; SERAFINO BERTOLINI, *Vita di Santa Rosa da Lima Vergine del terz' Ordine di S. Domenico*, Roma, 1852. (1666); DOMENICO LIONI, *Breve ristretto della vita meravigliosa della Gloriosissima Sposa di Christo ROSA di Santa Maria da Lima del Perù dell'America Meriodinale Religiosa del Terz'Ordine di S. Domenico*, Roma, 1671. Citirano prema CARTOTTI ODASSO (bilj. 23), 414.
- 33 www.dspt.edu/.../rose_lima_manu (7. listopada 2011.)
- 34 Ilustraciju prati tekst: »While weaving or sewing to get her parents bread, Christ would dash up and offer her kisses.«; SERAFINO BERTOLINI, *La Rosa Pervana ovvero Vita della sposa di Christo sour Rosa di Santa Maria*, Venezia, Domenico Lovisa, 1711., 177.
- 35 Slikar je gotovo doslovno ilustrirao tekst životopisa »She was not yet thirty-two years old when her pure soul took flight to heaven (...)«, F. M. CAPES, JOHN PROCTER, *St. Rose of Lima. The Flower of the New World*, London, 1913., 25.
- 36 Sv. Gaetan iz Thiene (Vicenza, 1480.–Napulj, 1547.) osnivač je pobožnog udruženja svećenika pod nazivom Oratorij Božanske Ljubavi te potom kongregacije Regularnih kanonika, teatinaca 1524. godine. U skladu s crkvenim reformama 16. stoljeća, teatinci se, uz poštivanje regula sv. Augustina, nastoje aktivnije uključiti u vjerski život puka. Gaetan je znamenit po karitativnom radu (osnivač je bolnica »degl incurabili« i štedionica »Monte di Pietà«) i duhovnosti na kojoj počiva crkvena obnova (isticanje misterija euharistije i sv. sakramenta). Blaženim ga je pro-

glasio papa Urban VIII. 1629. godine, a svetim Clement X. 1671. godine. FRANCESCO ANDREU, ad vocem »Gaetano Thiene«, *Dizionario degli Istituti di perfezione*, IV, 1977., 1010–1014.

37 Dijete u naručju sveca, uz ljljan i raspelo, postaje njegov uobičajeni ikonografski atribut. FRANCESCO ANDREU (bilj. 36), 1011.

38 »Gaetan (...) who at thy last passage cheered by the presence of Mary, who called thee to a Glorious throne in the Kingdom of her Son.« MARY ELISABETH HERBERT, *The life of St. Gaetan*, London, 1873., 60.

39 Ciklus je izveden između 1660. i 1661. godine, a očuvani su i Vaccarovi pripremni modeli slikani tehnikom ulja na platnu (Madrid, Muzej Prado i Kraljevska palača); GIUSEPPE DE VITO, »Appunti per Andrea Vaccaro con una nota su alcune copie del Caravaggio che esistevano a Napoli«, *Ricerche sul '600 napoletano. Scritti in memoria di raffaello Causa*, Napoli, 1996., 99–109, il. 28–37.

40 Tinocova slika u reduciranom obliku ponavlja kompoziciju *Laktacije sv. Dominika* koju je oko 1680. izradio meksički barokni slikar Cristobal de Villalpando za crkvu sv. Dominika u Ciudad de México. Na Villalpandovoj slici sv. Dominika uz anđele okružuje i grupa matrona, slično Zanellovoj slici iz Buja. *The Grandeur of Viceregal Mexico: Treasures from the Museo Franz Mayer*, katalog izložbe, Houston, The Museum of Fine Arts, 14. ožujka–4. kolovoza 2002., (ur.) Miranda Hector Rivero Borell, Peter C. Marzio, Houston, 2002., 80–82, kat. 2.

41 Nina Kudiš mišljena je da »kompleksni i nestandardni ikonografski prizori (...) ukazuju na to da ove slike najvjerojatnije nisu načinjene za pučku hodočasničku crkvu kakva je bila ona Majke Milosrđa u Bujama, već za interijer namijenjen daleko obrazovanijim vjernicima, možda kakvoj samostanskoj zajednici u Padovi ili Venetu«. NINA KUDIŠ (bilj. 11, 1999.), 97.

42 GIUSEPPE URIZIO (bilj. 3), 70.

43 Nicolò Gabrielli rođen je 1645. godine u mjestu Rivolto, nedaleko Udina, gdje je i umro godinu dana nakon napuštanja novigradske katedre. Pripada velikoj grupi istarskih biskupa podrijetlom iz *terraferme*. IVAN GRAH, »Izvještaji novigradskih biskupa Svetoj Stolici 1588.–1808.«, I. dio, *Croatica Christiana Periodica*, IX/16 (1985.), 78–92.

44 Za detaljniji ikonografski opis obiju slika vidi VIŠNJA BRALIĆ, NINA KUDIŠ BURIĆ (bilj. 8), 112–115, kat. 13–14 (Višnja Bralić).

Summary

Višnja Bralić

A Contribution to Interpretation of the Sainly Visions in the Paintings of Francesco Zanella in Buje

The paper brings a new proposal for iconographic interpretation of the works of Paduan painter Francesco Zanella (records from 1666 to 1716) from the Church of St. Mary of Mercy in Buje. Zanella was one of the protagonists of Paduan art scene in the second half of the Seicento and the paintings from Buje count among his finest achievements. Despite being signed and dated to 1687, the absence of historical data on the patron and the circumstances of the order leave an open question regarding the paintings' original purpose, along with a lack of more precise interpretation of their content. In the scenes depicting religious fervor and saints' mystical visions, the author recognizes motifs from the biography of St. Rose of Lima, in which the saint receives the Child from the hands of the Virgin, along with those of St. Cajetan of Thiene, whom Mary is feeding on his deathbed to her milk as the »food of grace«. Both scenes depict saints receiving the Virgin's blessing, after having carried out a harsh penance, which can be interpreted as an allegory of their love and devotion to the Mother of Christ. The prominent role of the Virgin in the hagiographies of St. Rose of Lima and St. Cajetan of Thiene associates both paintings to the cult of St. Mary of Mercy in Buje, thus confirming the possibility that the paintings had originally been commissioned as a pair for this Marian shrine. The author links the characteristic visual messages of post-Tridentine iconography, marked by a mystical union with Christ and the divine love, to the pastoral activities of bishops Giacomo Bruti (1671-1679) and Nicolò Gabrielli (1684-1717) who, in the spirit of Catholic Revival, promoted the cults of new Roman Catholic Church's saints in the area of Novigrad Diocese.

Translation: Miona Muštra